

ТАКІЯ ЦІКАВЫЯ БЕЛАРУСКІЯ СЛОВЫ

Ранняе дзяцінства – сензітыўны перыяд для засваення мовы. Маўленне фарміруецца на падставе жывой камунікацыі, часам з яе клішэ (фанетычнымі, лексічнымі, марфалагічнымі, сінтаксічнымі і інш.). Спасціжэнне і вывучэнне моўных рэалій адбываецца ў кантэксце і праз яго. Што адбудзецца, калі выцягнуць словы з утульнага семантычнага асяроддзя? У патрэбным месцы і ў патрэбны час іх разуменне не выклікае праблем. Але слова, якое згубіла сувязь з кантэкстам, магчыма, часткова страчвае ў ім і сваю дэфініцыю.

Матэрыялам для працы паслужыў тэкст паэмы Якуба Коласа “Новая зямля”. Агульны аб’ём выбаркі склаў 90 слоў, з якіх былі сфарміраваны 2 спісы эксперыментальнага корпуса: у першым – асобныя словы, у другім – яны ж у невялікім кантэксце. Перад рэспандэнтамі ставіліся наступныя задачы: 1) адзначыць, ці з’яўляецца слова знаёмым; 2) вызначыць часціну мовы, да якой слова належыць; 3) перакласці слова на рускую мову (пры немагчымасці перакладу адзначыць гіперонім альбо лексіка-семантычнае поле); 4) распрацаваць такім жа чынам выбарку ў кантэксце.

Апрацоўка вынікаў паказала, што без семантычнага суправаджэння дакладнае вызначэнне часцін мовы ў многіх выпадках немагчыма. Так, напрыклад, канчатак множнага ліку назоўнага склону назоўнікаў *-ы/-і*, быў вызначаны рэспандэнтамі як канчатак прыметнікаў адзіночнага ліку мужчынскага роду (*шаты, модлы, казуркі*), а канчатак *-а* назоўнікаў першага скланення з'явіўся для рэспандэнтаў паказчыкам прыслоўя (*цапільна, загана*).

Пры верным вызначэнні часціны мовы далейшая дэшыфроўка адбываецца таксама на падставе фармальных прымет. Адсюль невыпадковыя памылкі ў аднясенні намінацыі прадмета да адушаўлёных альбо неадушаўлёных назоўнікаў. Так, суфіксы абстрактных назоўнікаў *-осць* і *-от-* паўплывалі на пераклад слоў *ягамосць* і *блазнота*. Афікс *-ак-* з флексіяй *-а* (*верашчака*) быў суаднесены з назоўнікамі першага скланення агульнага роду (*забіяка, салапяка*). А афікс *-нік* у складзе слова *пастаўнік* безумоўна вызваў памылковыя асацыяцыі з адзінкамі *пастаўнік, кіраўнік*.

Асобную групу складаюць словы, адзначаныя як незнаёмыя, якія ў розных рэспандэнтаў атрымлівалі аднолькавы памылковы пераклад. Сэнс дастаецца альбо з марфем (*панарады, прыгрэбнік, ліпець*), альбо з фанетычнага афармлення слова і асацыяцый (*тнуць, цапстрыкі, фальбона, шалапуд*). У некаторых выпадках рэспандэнты няверна вызначалі сэнс слоў і нават прапанавалі антанімічныя варыянты (*туляга* 'бадзяга, беспрытульны' вызначаны як 'гультай, лодар' – 'працавік'). Таксама ўтварыўся блок слоў, які стабільна атрымліваў дакладны пераклад ад удзельнікаў, пры тым, што словы ўваходзілі ў катэгорыю "незнаёмыя". Сярод іх: *нарокам, пырнік, штаўхацца, самавіта* і інш.

Па нашых даных, з прад'яўленнем кантэксту назіраецца адваротная прапорцыя: паказчык "знаёмства" са словам памяншаецца, у той час як колькасць дакладных перакладаў павялічваецца ў 2,5 разы; а памылкі ў вызначэнні часціны мовы і адушаўлёнасці/неадушаўлёнасці зводзяцца амаль да нуля.